

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

"הגדה של פסח" – מתוך הגדה של פסח "לב המועדים"

קדש - סדר הקידוש

ברכת "הגפן" ואחר כך ברכת היום, "וישהחינו" (ש"ע תענ א), והטעם שהגפן קודם לברכת היום א. מפני שהיין גורם לקידוש שיאמר שאם אין יין אין קידוש, ב. דברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, ותדיר ואינו תדיר, תדיר קודם (כ"ח תענ) "וישהחינו" באחרונה לפי שלא ניתקן על הכוס שאם לא אמרו בשעת קידוש אומרו בשוק (עירובין מ ע"ב).

כוונה בקידוש: יכוון לצאת ידי חובה מצוות קידוש, וכן מצוות ד' כוסות שכוס של קידוש ראשונה מהם, וקודם ההגדה יכון או יאמר לצאת ידי מצוות סיפור יציאת מצרים, ויש שאומרים קודם הקידוש "הגני מוכן" וכו' (משנ"ב תענ א).

אמירת הקידוש – מחזיק בכוס ביד ימין ומגביהו טפה כדין כוס של ברכה, [ומקדש בישיבה או בעמידה], יש הנוהגים שכל בני הבית אומרים יחד עם המקדש והטעם: לפי שבלייל פסח שבו מספרים ביציאת מצרים ראוי לכל המסובים לומר הקידוש בעצמם לפי שבנוסח הקידוש מזכירים יציאת מצרים (הגר"מ טעפ), ב. לפי שבכל שבת ויו"ט יש לחוש שיתבלבלו אם יאמרו זה עם זה, אבל בלייל פסח שלכולם יש הגדות אין חשש לזה ולכן אומרים כולם יחד (ויגד משה טו - טז), ויש שיוצאים ידי חובה בשמיעה מבע"ה"ב (ש"ע הרב תעב כב) והטעם: משום דברוב עם הדרת מלך (סדר הערוך פרק ג-ו).

נשים בקידוש – נשים שאין אומרות את נוסח הקידוש, טוב שיגביהו הכוס למען ידעו שהכוס שלהם היא לא רק ראשונה לד' כוסות, אלא גם כוס של קידוש שהם עשו בעצמם מדין שומע כעונה (הגרשו"א שש"כ פרק מז הערה כו).

שתיית היין – שותה בהסיבה, ואין מברך ברכה אחרונה (ש"ע תענ ב) לפי שסומך על מה שיברך בברכת המזון (פי"ז תענ ס"ק ב), ועוד

שהרי יברך בסוף כוס רביעית על הגפן (משנ"ב תענ ס"ק יא). טעם אחר, שהרי אם ירצה לשתות בין כוס ראשון לשני הרשות בידו (משנ"ב תענ ס"ק יא), לפיכך לא יברך אחר כוס ראשון כדי שתעלה ברכה ראשונה גם על הכוסות שרוצה לשתות בין כוס ראשון לשני, לפי שאם היה מברך אחר כוס ראשון כשבא לשתות אחריו היה צריך לברך, ונראה כמוסיף על הכוסות (לבוש תענ-ג).

חל בשבת – מתחילים הקידוש "ויכולו השמים" ככל שבת (ש"ע תענ א).

זמירות שבת – פסח שחל בליל שבת אין שרים זמירות לפני הקידוש והטעם לפי שמצווה למהר ולקדש כמבואר בש"ע (תעב ס"א) מצווה למהר ולהתחיל הסדר כדי שלא ישנו התינוקות (שו"ת רב פועלים ח"א בסוד ישרים סימן יג).

טעם אחר: לפי שעל לילה זה נאמר "ויציאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף" ולכן אין מזכירים את המלאכים בלילה הזה (מ"ת ח"ב עמוד רפג).

ויש שנהגו (הגר"ש אלישיב) לשיר זמירות שבת.

ורחץ

נוטל ידיו עבור טיבול הפרי במי מלח [ובשבת יכין המי מלח בערב שבת (משנ"ב תענ ס"ק כא)] לפי שקצת פוסקים שסוברים שגם בזמן הזה כל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילה לטהר ידיו, משום שמשקים עלולים לקבל טומאה החמירו בלילה זה כמותם.

טעם הנטילה: אע"פ שאין מקפידים בנטילה זו כל השנה בלילה הזה אנו מקפידים, והטעם לפי שהוא חלק מהשינוי כדי שישאלו התינוקות (חק יעקב סימן תענ-כח בשם ל"ח).

טעם אחר: משום קדושת היום אנו מקפידים יותר בקדושה ובטהרה (לבוש תענ-ו).

טעם אחר: לפי שדורות ראשונים הקפידו לאכול בטהרה, ולכן היו נוטלים ידיהם לפני אכילה פרי במשקה, ונשאר מנהג אבותינו לעשות את הסדר כמותם ולא ביטלו מנהג זה (הנצי"ב בהקדמתו

להגדת אמרי שפר), טעם אחר: זכר לחיוב אדם לטהר עצמו בערב יו"ט (הגדת מהרש"א מקרלין).
טעם אחר: לפי שצריך ליטול ידיים קודם הגדה והלל כבר קבעו לפני אכילת כרפס (ד"מ תענ יב, באר היטב סימן תעג).

כרפס

הטעם בטבילה – כדי שיראו התינוקות וישאלו לפי שאין רגילות לאכול ירק לפני הסעודה (פור תענ א). והטעם שבמי מלח – לפי שבחוקי מצרים היה אסור לטבול מאכל במלח, ובכדי לעשות נגד החוקים שלהם קבעו לטבול במלח (ספר המנהגים)

הטעם בכרפס: שכרפס בהפוך הוא ס' פרך כלומר שישים ריבוא עבדו בפרך (באר היטב סימן תעג), טעם אחר: שאנו נוהגים בכרפס, זכר לבותנות פסים שעשה יעקב ליוסף אשר בסיבתו נתגלגלו ישראל למצרים (רבינו מנוח זמנים ח"מ פ"ה ה"ב) וכרפס נוטריקון כתונת פסים (אורחות חיים כה), טעם אחר: לפי שהיו מוכים בעבודת פרך ומנהג לעשות תחבושת מכרפס (אורחות חיים אות כה).

הטעם בפרי – הטעם שבחרו כרפס מירק ולא פרי, בכדי לפטור בברכה את המרור (פרמ"ג תענ ב, משנ"ב תענ ס"ק ב), והטעם שרצו לפטור ברכת המרור: כדי שלא יצטרכו לברך על המרור ב' ברכות משום שאין עושים מצוות חבילות חבילות (תוס' פסחים קטו ע"א ד"ה הרה) טעם אחר: לפי שהמרור הוא זכר לשעבוד מצרים ואין לברך על זה ב' ברכות (סדר ליל הפסח עמוד סב).

והטעם דאכילת הכרפס לפני אכילת מצה – א. לפי שאין דרך בני אדם לאכול ירקות לפני הסעודה ועל ידי כך יתמהו הילדים וישאלו (רש"י פסחים קיד ע"א), ב. לפי שזה דרך חרות לטעום ירקות לפני הסעודה לערור את התאבון (ב"ח תענ ג. כיון שעדיין לא הגיע שעת הסעודה טועמים כדי שלא לשהות כל זמן ההגדה בלי אכילה (לקוטי מהר"ח).

הסיבה: אוכלים שלא בהסיבה והטעם לפי שהוא זכר לשעבוד (מנהגים יא, שבלי לקט), טעם אחר: שמעימה בעלמא לא צריך הסיבה. טעם אחר: שאין זה אכילה זו מדין ליל הסדר אלא כדי שישאלו התינוקות או כדי שלא ישאו ללא אכילה עד גמר ההגדה, ולכן לא הצריכו הסיבה (ליקוטי מהר"ח ח"ג טז).

יח

הטעם שחוצה המצות: כדי לקיים את הלחם עוני ודרכו של עני הוא בפרוסה (מנ"א תענ ס"ק ב), טעם אחר שחוצה המצות: זכר

לקריעת ים סוף והירדן שנבקעו בפסח (א"ח הלכות פסח אות יז דף פ). טעם אחר: לפי שעניין הסדר הוא ארבע, כמו שמצאנו ארבע כוסות, ארבע קושיות, ארבעה בנים, ומצות הם שלוש לכן חולקים את המצה ומעתה הרי הם ארבע (מעמי המנהגים תקב בקונטרס אחרון).

הטעם שבוצע את המצה האמצעית: דאם יבצע המצה העליונה יצטרך לברך "המוציא" על המצה השניה השלימה, ושינונו (פסחים סד ע"ב) ד"אין מעבירים על המצות", ועכשיו שבוצע המצה השניה ברכת המוציא על הראשונה, ואין חסרון שלמעבירים על המצות כשבוצע את האמצעית, שאינו מצוה כלל (לבוש תענ ו).

ויקה חלק הגדול ויטמין בתוך מפה והוא נקרא אפיקומן (שו"ע תענ ס"ק ו). והטעם החלק הגדול לחבב המצווה, טעם אחר: לפי שצריך לאכול עם האפיקומן ב' כזיתים לכן לוקחים חלק הגדול, ויש שמניחים את האפיקומן של שכמם זכר ליציאת מצרים (משנ"ב תענ ס"ק נט).

ויתן חציה לאחד המסובים לשומרה (פור תענ ו) והטעם כדי שלא יבוא לאוכלה בשוגג בתוך הסעודה ולא יהיה להם עוד מצה משומרת באחרונה (כל בו פסח יב), טעם אחר: ע"ש הפסוק (שמות יב – ו) "ושמרתם את המצות" (לבוש תענ ו).

גניבת אפיקומן: ונהגו שהקטנים גונבים האפיקומן מקור המנהג מהגמ' פסחים (קט ע"א) הוטפים מצה לליל פסחים בשביל התינוקות שלא ישנו ופירש הרמב"ם (פ"ז ה"ב ג) שחוטפים מצה הכוונה מיד ליד, טעם אחר: שעל ידי הגניבה מסייע הדבר למסובים לזכור לאכול אפיקומן בגמר הסעודה, כי התינוקות מצפים שיפדו מהם וע"כ יזכירו למסובים (וינג משה סימן יח אות ט).

מג"ד

הא לחמא עניא – ומתחילים ב"הא לחמא עניא" (שו"ע תענ ו), והלשון הא לחמא ע"ש הפסוק (שמות טז–לב) "למען יראו את הלחם" (דרכי משה תענ–יז), והטעם שאומרים זאת בארמית כדי שבינו כל בני הבית לפי שהיו מדברים בארמית (כל בו סימן ג, אבודרהם סדר הגדה). טעם אחר: לפי שאמירה זאת אינה מחלק ההגדה שלא נאמר בזמן הבית ובשביל להבדיל שינו את לשונה (מעשי ה' בפירושו להגדה). טעם אחר: כדי שלא יכירו מלאכי השרת שאנו מתפארים בזה ויקטרגו עלינו ויזכירו עונותינו שאין אנו ראוים ליגאל, שאין מלאכי השרת מבינים ארמית (אבודרהם סדר ההגדה). טעם אחר: מפני המזיקים שמבינים לשון הקודש "כל דכפין ייתי ויכול" היו מתקבצים מזיקים והיו מזיקים את הסעודה לכן אומרים בלשון

ארמית שאין מבינים לשון ארמית, והקשה התוס' רי"ד והרי ליל זה הוא ליל שימורים דכתיב (שמות יב-מב) "ליל שימורים הוא לה" ואין לחוש למזיקים, וי"ל כיון שמזמנים הם יכולים לבוא (רוקח על הגדה של פסח).

טעם אחר: לפי שדרשו חז"ל (מדרש איכה) על הפסוק (איכה א-ג) "גלתה יהודה מעוני" לא גלו ישראל לבבל עד שאכלו המיץ בפסח שנאמר "גלתה יהודה מעוני" כמה דאת אמרת מצות "לחם עוני" (דברים ט-ג) ולכך נהגו לומר בלשון ארמית כדי לגלות החטא לבניהם כדי שיהיו נזהרים בו (שבלי הלקט).

סימנים של ר' יהודה

סימנים של ר' יהודה – והטעם שהיה נותן בהם סימנים וכי אין יכול כל אדם לקרוא את האותיות ולתת סימנים, לפי שבתהילים (קה) סדר המכות כתוב לא כסדר הפרשה, ובא ר' יהודה ואומר שהסדר הוא כמו שמובא בתורה ולא בתהילים (כל בו סימן נא).

טעם אחר: בא ר' יהודה לתת עצה איך ללמד התלמיד, שילמד אותו בדרך הקצרה (ראב"ן פסחים ג ע"ב).

טעם אחר שבא ר' יהודה לתת הסימן של מכות לפי כל השיטות, ר' יוסי אמר המישים לקו, ר"א אמר מאתים לקו, ר' עקיבא אמר מאתים המישים, וע"ז אמר ר' יהודה דצ"ך עד"ש באח"ב בנימטריא חמש מאות וחמישים ואחת, והאחד כנגד אצבע אלוהים (ר' ישעיה מובא באוצר דינים ומנהגים).

טעם אחר: דם צפרדע היה עם התראה לפני המכה, כינים בלי התראה, ערוב דבר עם התראה, שחין בלי התראה, ברד ארבה עם התראה, חושך בלי התראה (רוקח פירוש ההגדה, שבלי הלקט).

הלל

צורת האמירה – ואע"פ שאומרים כל השנה הלל בעמידה בפסח אומרים בישיבה והטעם שאומרים הלל בישיבה, לפי שבלייל פסח צריך לנהוג בדרך חרות ובישיבה יש יותר דרך חירות מאשר בעמידה (משנ"ב תפ א), טעם אחר: שלא הטריחו זאת בליל הסדר לשבת ולעמוד, כיון שאומרים זאת פעמים (שבלי הלקט קעג), טעם אחר: לפי שכוס יין בידו וחוששים שמא ישפך באמירה וילכלך השולחן (שבלי הלקט קעג), טעם אחר: לפי שכבר יצאנו ידי חובה באמירת ההלל בבית הכנסת (סדר היום סדר הגדה).

הטעם שמחלקים את הלל לחצי: שכך מוכיחים שהלל נאמר על קרבן פסח שאכילת המצות במקום הקרבן טעם אחר: שחלוק ההלל לפני אכילה שענינו בסיפור יציאת מצרים, ובחציו השני שאומרים אחרי אכילת מצות שענינו על שאר הגאולות ועל

הגאולה העתידית. טעם אחר: כיון שמחלקים הלל חציו לפני הסעודה וחציו אחר הסעודה, ואיכה פלוגתא וסבירא ליה למקצת כיון שמחלקים לשתיים את ההלל לא בעי ברכה, וקימ"ל כל דבר שיש ספק בברכתו אין צריך לברך, דברכות אינם מעכבות, ולכן אין מברכים כדי שלא יכניס עצמו לחשש ברכה לבטלה (לבוש תענ ז). טעם אחר: כדי להדר שגם כוס שניה בשירה (של"ה, הובא בכה"ח תענ קסא). טעם אחר: כדי שישאלו התינוקות (סדר היום סדר הגדה).

מוציא מצה

ביאור – לוקח ג' המצות (ב' שלמות והפרוסה באמצע) והטעם בג' מצות, ב' מצות עבור לחם משנה ככל יו"ט, והפרוסה זכר לחם עוני, (מג"א תעה ס"ק א).

"ומברך המוציא ועל אכילת מצה ואחר כך בוצע" (שו"ת תע"ה א) והטעם שמברך תחילה המוציא, לפי שהוא תדיר יותר (מרדכי) והטעם שאחר כך בוצע לפי שאם יברך המוציא ויבצע א. אין מעבירים על המצוות. ב. כיון שכשמברך המוציא לא יוכל לאכול עד שמברך על אכילת מצה, הוי כמאן דלא גמר הברכה, וקיימא לן דאינו רשאי לבצוע עד שיכלה כל הברכה ואפילו האמן מפי השמועים (כל בו סימן ג).

צורת הברכה – יאחו ב' המצות והפרוסה ביניהם (שו"ע תעה א), והטעם משום שיש פוסקים שסוברים שצריך לברך על השלימה המוציא ועל הפרוסה על אכילת מצה, ויש שסוברים להפך על המצה על אכילת מצה ועל הפרוסה המוציא, ובכדי לצאת ידי כל השיטות אוחו שניהם בידו ומברך ב' ברכות ואחר כך בוצע השלמה (ט"ז או"ח תרה – א, משנ"ב תעה ס"ק ט).

"ויבצע משתיהן ביחד" (שו"ע תעה א) והטעם: משום דלכתחילה צריך לאכול משניהם יחד ולכן נכון שגם הבציעה תהיה בבת אחת (משנ"ב תעה ס"ק ג) ובוצע המצה ביד ולא בסכין, והטעם: בדרך עני (פרי מגדים תרה ס"ק ב). טעם אחר: לפי שאם יאכל המצה השלימה יצא ידי חובת מצה, ואנו צריכים לכתחילה לחם עוני ואם יאכל הפרוסה תחילה אינו נכון דהפרוסה נמצאת למעלה ואין מעבירים על המצוות (שעה"צ תעה ס"ק יב).

מרור - חרוסת

חרוסת – שמה חרוסת זכר ללבינה שהיה מעשה חרסין, טעם אחר: לפי שבזמנם היה מאכל חשוב ובשביל להדר בפסח היו אוכלים זאת, ורק אחרי החורבן נתנו בו סימנים.

טעם טבילה בחרוסת: זכר לטיט שהיו ישראל משתעבדים בו (פסחים קמ"א, לבוש תענ"ה) טעם אחר: להמית את הקפא הכוונה מין תולעת שיש במרור והוא מת על ידי החרוסת כדי שלא יזקינו באכילה (פסחים קמ"ב, משנ"ב תע"ג)

ברכה על החרוסת: הטעם שאין מברכים על אכילת החרוסת משום שאין מצווה בעצם אכילתה. טעם אחר: אין מברכים לפי שהיא מפילה למרור (לבוש תע"א).

כורך

ביאור הטעם בכורך – בגמ' בפסחים (קמ"ו) מובא מחלוקת חכמים והלל בזמן שבית המקדש היה קיים אם היו כורכים מצה ומרור יחד ואוכלים, או אוכלים כל אחד בעצמו, השתא דאיתמר לא כמר ולא כמר עבדינן כתרוייהו, בתחילה אוכלים מצה ומרור בנפרד ואחר כך אוכלים יחד מצה ומרור (משנ"ב תע"ז).

כוס של אליהו הנביא

והטעם שנקרא כן: לפי שדעת ר' טרפון (לפי גירסת ר"ח) צריך חמשה כוסות בליל הסדר ואומרים את ההלל על הכוס החמישית, וי"א דסגי בארבע כוסות, ולא נפסק ההלכה על כוס זה וכשיבוא אליהו יפסק הדין, ולכן מוזגים מספק ולא שותים וכשיבוא אליהו הנביא הוא יאמר לנו מה דין של כוס זה (הגר"א בקול אליהו).

טעם אחר: להראות שמאמינים אנו כשם שהקב"ה גאל את ישראל ממצרים כן עתיד לגאול אותנו, וישלח לנו את אליהו הנביא לגאלינו (שתי הלהם, משנ"ב תפ"ק).

טעם אחר: לפי שאנו מאמינים שאליהו יבוא ליגאל אותנו בפסח ולכן אנו מכינים לו כוס כמו שמכינים כסא של אליהו ברית (ויגד משה ל-ב).

טעם אחר: לפי שהתנא שחולק וסובר שצריך חמשה כוסות קוראים אותו אליהו ולכן קוראים את הכוס על שמו (בינת אליהו בשם הגר"א).

שפוך חמתך

ונהגו שפותחים את הדלת כשאומרים זאת, והטעם: להראות שלילה זו הוא ליל שימורים ובזכות אמונה זאת יבוא משיח ויגאל אותנו מאפילה לאורה (ש"ע תפ).

טעם אחר: לפי שבשעת הצות היו הכוהנים פותחים את שער בבית המקדש ואנו עושים זכר לזה (הגדת שלמה עמוד קפ).

טעם אחר: זכר לקרבן פסח שהיו אוכלים בבתים ואת ההלל היו אומרים על הגג הבית וזכר לזה אנו פותחים את הדלת.

טעם אחר: מבאר המהר"ל: לפי שבניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל לכן פותחים הדלת שאם יבוא אליהו ימצא את הדלת פתוח ומזומנים אנו לקראתו.

פיוט כי לא נאה

פיוט שכולו תשבחות לבורא עולם שהוציאנו ממצרים, לפי שביציאת מצרים ראו כולם שה' הוא האלוהים ולא פרעה ועל זה אומרים "כי לו נאה כי לו יאה" וכו' (אברבנל).

והטעם שמזכיר שבע פעמים תיבת "לך": לומר לנו שלא הניח הקב"ה לעשות את הפורענות במצרים על ידי שליח אלא הוא בעצמו עשה זו (אברבנל).

טעם אחר: שזהו דרך הפייטן להזור על מילים מרוב אהבתו ודבקות בבורא כמו שמצאנו אתה נורא אתה (חסד לאברהם).

טעם אחר: כנגד שבעה רקעים שירד הקב"ה כדי להציל את ישראל ממצרים (חסד לאברהם במדרש הגדה).

אחד מי יודע

אחד מי יודע – אחד מי יודע עניין הפיוט לפי שאנו יושבים בליל הסדר, ויש שישאלו מה עניין של סיפור יציאת מצרים הרי אנו עכשיו בגלות, ומה תועלת היום שיצאנו ממצרים והרי אנו עדין עבדים, וזה מה שאנו שרים ששווה היה לצאת ממצרים מעבדים של פרעה, להיות עבדים שמי שהוא "אחד אלוהינו בשמים ובארץ" וזכינו לקבל ממנו: "שתי לוחות הברית", "חמשה חומשי תורה", "ששה סדרי משנה", "מצוות מילה", וכל זה בזכות "שלושה אבות", "ארבעה אימהות" (הסדר הערוך).

טעם אחר: לפי שנוהג שבעולם שאין אדם עשיר מגלה את אוצרותיו לרבים אלל א"כ שותה הוא הרבה יין כן אנו אין אנו מגלים כל ימות השנה את האוצרות שיש לנו רק אחרי ששתינו ארבע כוסות יין אז מגלים ושרים אחד אלוהינו שתי לוחות הברית.

פירוש אחר

פירוש אחר: שמבוסס על מדרש רבה (בסוף פרשת נח פ' לה) אמר נימרוד לאברהם נעבוד לאיש, אמר לו אברהם נעבוד למים שמכבים את האש, אמר לו נימרוד נעבוד למים, אמר לו אברהם א"כ נעבוד לעננים הטעונים את המים, אמר לו נימרוד נעבוד לעננים אמר לו אברהם נעבוד לרוח שמפזרת אותם את העננים, אמר לו נימרוד נעבוד לרוח אמר לו אברהם נעבוד לבני אדם שסובלים את הרוח, אתו דבר כאן שהמצרים היו עובדים לגדי באומרם זה אלוהים ולהם ענו היהודים א"כ נעבוד לחתול שאוכל את הגדי אמרו להם אכן אמרו להם היהודים א"כ נעבוד לכלב שאוכל את החתול וכן הלאה עד שהכל מודים שרק הקב"ה יכול הכל ואותו יש לעבוד (באר מרים).